

УДК 911.3(076)

Максютов А.О.

Уманський Державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Геокультурна регіоналізація Вінницької області

У статті теоретично обґрунтовано те, що розвиток і функціонування геокультурної та територіальної організації Вінницької області залежать від цілого ряду факторів, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні. Головними внутрішніми чинниками впливу на геокультурну ситуацію в сучасних умовах виступають економічні, соціально-демографічні, історичні, природні та інші. Провідне місце серед них займають демографічні та економічні фактори. До зовнішніх чинників, що здійснюють суттєвий вплив на розвиток регіону, в першу чергу слід віднести глобалізаційний вплив, що швидко нарощується. Проведена робота щодо геокультурної регіоналізації Вінницької області. Було виділено чотири геокультурних райони: 1) північний; 2) центральний; 3) південно-західний; 4) південно-східний. Доведено, що перспективним напрямом розвитку Вінниччини на державному та регіональному рівнях, є впровадження геокультурних інновацій в діяльність окремих галузей та закладів сфери культури, а також розвиток культурного туризму в регіоні як одного з найвпливовіших способів відродження культурного потенціалу області. З'ясовано і обґрунтовано що результати дослідження можуть використовуватися вчителями для організації навчально-виховного процесу, а саме дослідження рідного краю учнівською молоддю, безпосередньо в процесі позаурочної, позакласної роботи та гурткової роботи профілю загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів.

Ключові слова: географія культури, геокультурне положення, геокультурна регіоналізація, геокультурні райони та області, просторово-часова диференціація культурних явищ, геополітична поведінка, територіальна організація комплексу культури.

Maksiutov A.O. Geocultural districts of the Vinnytsya area. In the article in theory reasonably that development and functioning of geocultural and territorial organization of the Vinnytsya area depend on a number of factors that conditionally can be divided into internal and external. As main internal factors of influence on a geocultural situation the economic come forward in modern terms, socialdemographic, historical, natural et al. A leading place among them is occupied by demographic and economic factors. To the external factors that carry out substantial influence on development of region, first of all it follows to take influence of globalization, that is quickly grown. The conducted work is in relation to the geocultural revivifying of the Vinnytsya area. Four geocultural districts were distinguished: 1) north; 2) central; 3) south-west; 4) south-east. It is well-proven that by perspective direction of development of Vinnytsya area on state and regional levels, there is introduction of geocultural innovations in activity of separate industries and establishments of sphere of culture, and also development cultural tourism in a region as one of the most influential methods of revival of cultural potential of area. It is found out and reasonable that research results can be drawn on by teachers for organization of educational-educator process, namely research of native edge by student's young people, directly in the process of extracurricular, extracurricular work and work of group of profile of general and out-of-school educational establishments.

Key words: geography of culture, geocultural position, geocultural revivifying, geocultural districts and areas, spatio-temporal differentiation of the cultural phenomena, geopolitical behavior, territorial organization of complex of culture.

Наявність проблеми. Початок ХХІ століття відзначився глибинними і унікальними змінами в суспільно-політичному, релігійному та геокультурному житті планетарної спільноти, що пов'язані із широкомасштабними процесами спонтанної трансформації системи людських відносин, цінностей і соціальних структур, загостренням суперечливості між глобалізаційними процесами, кардинальній зміні світогляду особистості і проблеми виживання людини як біологічного виду і головного носія планетарного розуму.

Географія культури останнім часом активно розвивається в Україні. Водночас, вона є й однією з найменш вивчених галузей соціальної географії в нашій

державі як в теоретичному, так і практичному аспектах, тому потребує глибокого і всебічного вивчення, зокрема, на регіональному рівні. Без геокультурних досліджень території України та її окремих регіонів стає проблематичною розробка питань регіональної політики держави та вдосконалення на цій основі територіальної організації суспільства, в першу чергу соціальної сфери.

Сутність географічних досліджень сфери культури полягає у визначенні просторово-часової диференціації культурних явищ, що тією чи іншою мірою завжди були присутні в складі досліджень різних географічних наук, що використовували культурологічний підхід. На сьогоднішній день публікацій на культурно-географічну (або геокультурну) тематику порівняно небагато. Це найменш вивчена як в теоретично-прикладному, так і в практичному плані ланка суспільної та економічної географії. Досі не сформовано більш-менш усталеного підходу до питання про об'єкт і предмет дослідження географії культури, зміст і структуру цієї дисципліни, місце її в системі географічних наук. Це пов'язано з тим, що, по-перше, географія культури як наука перебуває на стадії становлення, а по-друге – сфера культури й сама категорія «культура» – складні системні утворення, тому поняття, які розкривають їх зміст, зазвичай багатогранні.

Саме тому сьогодні перед вищими навчальними закладами, загально-освітньою школою і іншими соціальними інституціями постає завдання формування цілісної системи геокультурних досліджень з метою виокремлення геокультурних районів і областей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літературних джерел географічного циклу лише за минулі 20 років дає змогу зробити висновки, що зацікавленість науковців у пізнанні сутності та розвитку у майбутньому геокультурних досліджень, суттєво зросла. Такий інтерес з боку географів пов'язаний з необхідністю проаналізувати наявні прогалини у цих дослідженнях. З іншого боку, цілком природне прагнення географів до пізнання свого буття, оскільки саме географія володіє унікальними підходами й відповідним інструментарієм. В американській та європейській географії концепція геокультурного районування впроваджена К. Каером. Серед численних геокультурних досліджень необхідно згадати фундаментальні праці Дж. Б. Джексона, Д. Косгроува.

Питанням, пов'язаним з геокультурною регіоналізацією України, присвячені численні дослідження провідних українських науковців: О. Шаблій [13], О. Топчів [11], Л. Шевчук [14], М. Пістун [6], О. Ріпка [10], І. Ровенчак [8,9], В. Воловик [1] та інші. Всі зазначають безперечну важливість досліджень саме регіональних особливостей розвитку сфери культури та її впливу на рівень та якість життя населення. Тому, на сьогодні, вивчення географії культури України в регіональному аспекті (в нашому випадку, на прикладі Вінницької області) є досить актуальним напрямком соціально-географічних наукових досліджень. Проте проведений аналіз наукової літератури засвідчує недостатність дослідження проблеми геокультурної регіоналізації України.

Незважаючи на поширення використання поняття «геокультура» в сучасній науковій літературі, воно не є розробленим і наразі переживає період свого формування, становлення і розвитку. Вітчизняна філософська і культурологічна думка, сприяючи становленню української державності, має пояснити собі, українським політикам та громадянам засади розробки і зміст стратегії геополітичної поведінки молодій державі у протистоянні Сходу і Заходу, визначити матеріальні і духовні пріоритети, непередбачувані ризики і недоліки

або загрози входження її як у структуру європейської спільноти, так і до Митного союзу, що агресивно нав'язує їй Російська Федерація.

Мета статті: полягає у виявленні теоретичних аспектів та проведенні аналізу особливостей геокультурної регіоналізації Вінницької області, визначенні факторів, що впливають на територіальну організацію комплексу культури Вінниччини.

Виклад основного матеріалу. Геокультурне районування за своїм первинним змістом є процесом пошуку та виокремлення різних за рівнем територіальних систем, які мають спільні риси. Геокультурне районування, своєю чергою, здатне стимулювати не тільки управлінську функцію, а також є ефективним засобом відображення територіальної диференціації суспільних потреб. З огляду на це геокультурне районування регіонів буде не тільки не зайвим, а й доцільним. Своєю чергою, геокультурне положення – це система взаємозв'язків таких аспектів суспільства і навколишнього середовища, які мають безпосередній вплив на населення у визначених просторових, часових та географічних координатах. На основі праць А. Дружинина [2], М. Пістуна [4], Н. Кисіль [3], В. Воловика [1] О. Любіцевої [4] та досліджень у галузі соціальної географії визначено такі принципи геокультурного районування території Вінницької області: принцип територіальної цілісності географічних районів; принцип єдності суспільно-географічного районування та політико-адміністративного устрою; принцип перспективності розвитку території; принцип історичності, який передбачає урахування історичного розвитку даної території; принцип соціальної ефективності, що передбачає вирішення соціальних завдань, головним з яких має бути поліпшення життя населення області, удосконалення територіальної організації. Із принципів виникає потреба визначення основних критеріїв геокультурного районування: ймовірність формування нових локальних геокультурних утворень; рівень розвитку функціонально-компонентної та територіальної структур; рівень розвитку наявних центрів та вузлів обслуговування населення області. Якомога краще відображають принципи й критерії районування та геокультурну ситуацію Вінницької області такі показники, як: народжуваність, смертність та природний приріст; рівень соціально-економічного розвитку області; екологічна ситуація та розвиток сфери культури. Перераховані принципи, критерії та показники покладено в основу геокультурного районування території Вінницької області. Нами було виділено чотири геокультурні райони: 1) північний; 2) центральний; 3) південно-західний; 4) південно-східний. Для відображення геокультурної регіоналізації Вінницької області нами було створено (рис. 1).

Північний геокультурний район. Площа охопленої території 4500 кв. км. (це 17% території Вінницької області). До нього належать 4 адміністративних райони: Хмільницький, Козятинський, Калинівський та Погребищенський, а також території міських рад Хмільника і Козятина як міст обласного підпорядкування.

Центральний геокультурний район. Найбільший за складом, площею (9360 кв. км. – це 35% території області) і чисельністю населення. До його складу входять 10 адміністративних районів: Барський, Літинський, Жмеринський, Вінницький, Липовецький, Тиврівський, Іллінецький, Немирівський, Гайсинський, Оратівський, а також території міст обласного підпорядкування Вінниці та Жмеринки. Крім обласного центра, у межах Центрального району розташовані три центри міжрегіонального значення: Немирів, Гайсин, Жмеринка, три центри обласного значення – Сокілець, Тиврів, Липовець, Бар, 14 – районного значення, 105 – місцевого

Рис. 1. Геокультурна регіоналізація Вінницької області

значення. Для Центрального району характерним є спільне історичне походження.

Південно-Західний геокультурний район. Площа території 5090 кв. км. (20%), 6 адміністративних районів: Могилів-Подільський, Муровано-Куриловецький, Шаргородський, Чернівецький, Ямпільський, Томашпільський та місто обласного підпорядкування Могилів-Подільський. Проте спільною для них рисою є тяжіння усіх центрів до ядра Південно-Західного району – м. Могилева-Подільського. Важливим центром є Рожнятівка, центри районного значення Муровані-Курилівці, Ямпіль, Томашпіль, Вапнярка, Шаргород, 47 центрів місцевого значення.

Південно-Східний геокультурний район. Займає площу 7560 кв. км. (28% території Вінницької області), до його складу входить 7 адміністративних районів: Теплицький, Тростянецький, Тульчинський, Крижопільський, Бершадський, Піщанський, Чечельницький та місто обласного підпорядкування Ладизжин. Найпотужнішим центром Південно-Західного району є місто Тульчин, обласне значення мають міста Бершадь і Ладизжин та смт. Печера. Найбільші центри районного значення: Чечельник, Теплик, Крижопіль, Шпиків, Ольгопіль, Тростянець. Найбільш розвиненим у геокультурному та економіко-соціальному сенсі є Центральный район завдяки такому значимому районоформуючому ядру, як Вінниця. Проте не слід недооцінювати такі геокультурні центри, як Хмельник, Могилів-Подільський, Тульчин, які стали основою утворення навколо них досить потужних вузлів й досі перебувають у стадії формування. З 2011 р. Вінницька область стала одним з «пілотних регіонів» щодо реформування соціально-економічної галузі. Геокультурне районування території Вінницької області – продукт аналізу функціонально-компонентної та функціонально-територіальної структур регіонального комплексу в умовах конкретної історико-географічної ситуації. Розробка і реалізація ефективної концепції подальшого розвитку національного комплексу повинна здійснюватися на основі

врахування геокультурного районування обласних регіонів. В умовах трансформаційних процесів економіки України з позицій нових прогресивних орієнтирів суспільного розвитку геокультурний комплекс Вінницької області потребує запровадження принципово нової моделі територіальної організації. Вона повинна базуватися на: врахуванні особливостей геокультурного районування; чіткому розмежуванні спеціалізації окремих територіальних елементів комплексу культури; максимальній підтримці в центральному ядрі (м. Вінниця), історико-географічних, соціальних та гео економічних функцій міжрегіонального й міжнародного значення; інтенсивному розвитку додаткових, доповнюючих та розвантажуючих функцій у периферійній зоні. Досягнення комплексно-пропорційного розвитку Вінницької області ґрунтується на формуванні вискоефективного ринку послуг, потужного розвитку комунікаційного та інформаційного забезпечення підсистем районів, поширенні взаємодоповнюваності та функціональної пов'язаності окремих територіальних утворень та суб'єктів, що об'єднані в геокультурні райони. Такий підхід сприятиме збалансованому розвитку Вінницької області як одному з елементів національної економіки, а також посилить процеси геокультурної інтеграції.

Висновки. Отже, вінницька земля неосяжна і родюча, вабляча затишною прохолодою лісів, тихими плесами ставків, величчю народного духу і щирістю людських сердець. Чи є ще на світі місце, де так проникливо-ніжно ллється журлива пісня, де спів соловейка заколисує теплими спогадами і душа лине до неосяжних висот буття людського? Вінниччина виплекала і подарувала світові видатних особистостей, які своїми зусиллями і талантом прославляють цю одухотворену землю. А барвисті сторінки історії Вінницького краю «розповідають» про знахідки трипільської культури, зброю скіфів і золото сарматів, пам'ятки козацької доби. Окрасою Вінниччини є унікальні культурні, історичні, архітектурні, природничі пам'ятки, духовні святині, однак далеко не всі вони достатньо відомі в Україні та за її межами. Одним із головних засобів популяризацію геокультурного руху на Вінниччині є туристичні експедиції, екскурсії та походи.

Виявлено, що в системі суспільно-географічних досліджень головними є геокультурні дослідження територіальної організації Вінницької області. Територіальна організація Вінницької області підпорядковується дії ряду закономірностей (якими є залежність рівня розвитку та структури сфери культури від рівня розвитку та розміщення продуктивних сил суспільства; територіальної диференціації; концентрації та інтеграції в структуру регіонального господарського комплексу) та має відповідати принципам регіональної цілісності, збалансованості, пропорційності, комплексності, соціальної ефективності та оптимальної доступності.

Було виділено чотири історико-географічні райони: 1) північний; 2) центральний; 3) південно-західний; 4) південно-східний.

Встановлено, що розвиток і функціонування геокультурної та територіальної організації Вінницької області залежать від цілого ряду факторів, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні. Головними внутрішніми чинниками впливу на геокультурну ситуацію в сучасних умовах виступають економічні, соціально-демографічні, історичні, природні та інші. Провідне місце серед них займають демографічні та економічні фактори. До зовнішніх чинників, що здійснюють суттєвий вплив на розвиток регіону, в першу чергу слід віднести процес глобалізації.

Доведено, що перспективним напрямом розвитку Вінниччини на державному та регіональному рівнях, є впровадження геокультурних інновацій в діяльність окремих галузей та закладів сфери культури, а також розвиток

культурного та релігійного туризму в регіоні.

З'ясовано, що результати дослідження можуть використовуватися викладачами для організації навчально-виховного процесу, а саме дослідження рідного краю студентською молоддю, безпосередньо в процесі проведення фахових практик з дисциплін географічного циклу.

1. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія]. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013. – 464 с.
2. Дружинин А.Г. Теоретические основы географии культуры / Александр Григорьевич Дружинин. – Ростов-на-Дону: изд-во СКНЦ ВШ, 1999. – 133 с.
3. Кисіль Н.М. Соціально-культурна сфера: територіальна організація та особливості розвитку (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. ... к. економ. н.: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Надія Михайлівна Кисіль. – Львів, 2002. – 101 с.
4. Любіцева О.О. Географія культури: питання відродження й становлення / Ольга Олександрівна Любіцева // Географія наука і освіта в Україні: Тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 березня 2003 р.). – К.: ВГЛ «Обрії», 2003. – с. 181-182.
5. Любіцева О.О. Стан геокультурних досліджень в Україні / Ольга Олександрівна Любіцева // Вісник Київ. ун-ту. Серія Географія. – К.: ВЦ «Київський ун-т», 1999. – Вип. 45. – с. 16-18.
6. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник. / М.Д. Пістун,. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
7. Ріпка О. Географія культури як напрямок суспільної географії // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2007. – Вип. 2. – С. 200-207.
8. Ровенчак І.І. До проблеми інтегрального геокультурного районування України // Проблеми географії України. М-ли наук. конф. (Львів, 25 – 27 жовтня 1994 р.). – Львів: Львів. ун-т, 1994. – С. 238 – 239.
9. Ровенчак І.І. До питання історико-географічного районування України // Адміністративно-територіальний устрій України крізь призму інтересів регіонів та держави. Тези доп. Міжрег. наук.-практ. конф. (Харків, березень 1994). – Харків, 1994. – С. 56-57.
10. Ріпка О. Географія культури як напрямок суспільної географії // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: Харків. ун-т, 2007. – Вип. 2 (1). – С. 200-207.
11. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Підруч. для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл. / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
12. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): дис. ... к. геогр. н.: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Наталія Іванівна Флінта. – Київ, 2005. – 197 с.
13. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / Олег Іванович Шаблій. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
14. Шевчук Л.Т. Соціальна географія: Навчальний посібник / Любов Теодорівна Шевчук. – К.: Знання, 2007. – 349 с.
1. Volovyk V.M. Etnokul'turni landshafy: rehional'ni struktury i pryrodokorystuvannya : [monohrafiya]. – Vinnytsya : Vinnyts'ka mis'ka drukarnya, 2013. – 464 s.
2. Druzhynyn A.H. Teoretycheskye osnovy heohrafiyu kul'tury / Aleksandr Hryhor'evych Druzhynyn. – Rostov-na-Donu: yzd-vo SKNTS VSH, 1999. – 133 s.
3. Kysil' N.M. Sotsial'no-kul'turna sfera: terytorial'na orhanizatsiya ta osoblyvosti rozvytku (na materialakh L'vivs'koyi oblasti): avtoref. dys. ... k. ekonom. n.: spets. 08.10.01 «Rozmishchennya produktyvnykh syl i rehional'na ekonomika» / Nadiya Mykhaylivna Kysil'. – L'viv, 2002. – 101 s.
4. Lyubitseva O.O. Heohrafiya kul'tury: pytannya vidrozhennya y stanovlennya / Ol'ha Oleksandrivna Lyubitseva // Heohrafiya nauka i osvita v Ukrayini: Tezy dopovidey II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyuyiv, 26-27 bereznya 2003 r.). – K.: VHL «Obriy», 2003. – s. 181-182.
5. Lyubitseva O.O. Stan heokul'turnykh doslidzhen' v Ukrayini / Ol'ha Oleksandrivna Lyubitseva // Visnyk Kyuyiv. un-tu. Seriya Heohrafiya. – K.: VTS «Kyuyivs'ky un-t», 1999. – Vyp. 45. – s. 16-18.
6. Pistun M.D. Osnovy teoriiy suspil'noyi heohrafiyi: Navch. posibnyk. / M.D. Pistun,. – K.: Vyshcha shkola, 1996. – 231 s.
7. Ripka O. Heohrafiya kul'tury yak napryamok suspil'noyi heohrafiyi // Chasopys sotsial'no-ekonomichnoyi heohrafiyi. Mizhrehional'nyy zbirnyk naukovykh prats'. – Kharkiv, 2007. – Vyp. 2. –

- S. 200-207.
8. Rovenchak I.I. Do problemy intehral'noho heokul'turnoho rayonuvannya Ukrainy // Problemy heohrafiyi Ukrainy. M-ly nauk. konf. (L'viv, 25 – 27 zhovtnya 1994 r.). – L'viv: L'viv. un-t, 1994. – S. 238 – 239.
  9. Rovenchak I.I. Do pytannya istoryko-heohrafichnoho rayonuvannya Ukrainy // Administratyvno-terytorial'nyy ustriy Ukrainy kriz' pryzmu interesiv rehioniv ta derzhavy. Tezy dop. Mizhreh. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, berezen' 1994). – Kharkiv, 1994. – S. 56-57.
  10. Ripka O. Heohrafiya kul'tury yak napryamok suspil'noyi heohrafiyi // Chasopys sotsial'no-ekonomichnoyi heohrafiyi: Mizhrehional'nyy zbirnyk naukovykh prats'. – Kharkiv: Kharkiv. un-t, 2007. – Vyp. 2 (1). – S. 200-207.
  11. Topchiyev O.H. Osnovy suspil'noyi heohrafiyi: Pidruch. dlya stud. heohr. spets. vyshch. navch. zakl. / Oleksandr Hryhorovych Topchiyev. – Odesa: Astroprynt, 2009. – 544 s.
  12. Flinta N.I. Kul'turno-osvitniy kompleks rehionu i yoho terytorial'na orhanizatsiya (na materialakh Ternopil's'koyi oblasti): dys. ... k. heohr. n.: spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsial'na heohrafiya» / Nataliya Ivanivna Flinta. – Kyiv, 2005. – 197 s.
  13. Shabliy O.I. Sotsial'no-ekonomichna heohrafiya Ukrainy: Navchal'nyy posibnyk / Oleh Ivanovych Shabliy. – Vyd. 2-e, pererob. i dop. – L'viv: Svit, 2000. – 680 s.
  14. Shevchuk L.T. Sotsial'na heohrafiya: Navchal'nyy posibnyk / Lyubov Teodorivna Shevchuk. – K.: Znannya, 2007. – 349 s.

Подано до редакції 12.01.2019

Рецензент – кандидат педагогічних наук Н.В. Бірюкова